

לא רק זוועות במזרח התיכון

אלי פודה 23.08.2014 20:00

מנקודת מבט ישראלית, המזרח התיכון החדש נראה מאיים מאוד: איראן ממשיכה לנסות לפתח נשק גרעיני; רג'פ טייפ ארדואן מבצר את "סולטנותו" בטורקיה ומגביר את הרטוריקה האנטי-ישראלית; חיזבאללה אורב בשקט בלבנון; החמאס ממאן להיכנע בעזה וממשיך לקרוא תיגר על הפתח; ארגון המדינה האיסלאמית בעיראק ובסוריה ממשיך לצבור הישגים טריטוריאליים תוך שהוא טובח בנוצרים ובמוסלמים; מלחמת האזרחים בסוריה גובה את חייהם של אלפי בני אדם מדי חודש, וכשלושה מיליון פליטים סורים מציפים את המדינות השכנות; ולוב מפוצלת בין שבטיה.

חוסר היציבות האזורי הוא פועל יוצא של כמה תהליכים היסטוריים שהבשילו בעת הנוכחית: ראשית, מאבק בתוך "בית האיסלאם" על הדת "הנכונה" או "האמיתית". מאבק זה מתנהל ברמה אחת בין הסונים לשיעים, וברמה אחרת בין קבוצות סוניות שונות, שבתוכן אל-קאעדה וארגון המדינה האיסלאמית הן שתי הגרסאות הקיצוניות והאלימות ביותר.

התהליך השני הוא המאבק על גבולות מדינות הלאום הערביות, שהותוו לאחר מלחמת העולם הראשונה על ידי האימפריאליזם המערבי. גבולות אלה זכו להכרה בינלאומית (הדוגמה הבולטת היתה השבת הריבונות לכוויית בעקבות פלישת עיראק ב-1990), אולם כוחות מקומיים ראו בהם מוצר מלאכותי, שאינו משקף את מאווי התושבים. בהקשר זה זוכה הרעיון של הקמת מדינה כורדית, לפחות בשטחי עיראק, לעדנה. וכך, באופן אירוני, כשאנו מציינים 100 שנה למלחמת העולם, הגבולות שנוצרו עם סיומה עומדים בפני אתגר גדול. אתגר גדול לא פחות, אגב, נוצר כאשר מצרים וסוריה הקימו ב-1958 את הקהילה הערבית המאוחדת, שעמדה לסחוף את כל מדינות ערב תחת המכש של האידיאולוגיה הפאן-ערבית מבית מדרשו של נאצר. ואולם, כל מדינות ערב התגברו על האתגר הזה.

התהליך השלישי הוא "האביב הערבי": התפרצות של גורמי אופוזיציה — אם בלבוש חילוני ואם בלבוש דתי איסלאמי — שקראו תיגר על המשטרים האוטוקרטיים. למעט בתוניסיה, הניסיונות הללו הסתיימו במהפכה שכנגד (מצרים) או בתוהו ובוהו פוליטי וחברתי (סוריה, לוב, תימן). נקודת מבט ישראלית, הרואה רק את הסכנות והאיומים שבתהליכים הללו, היא חלקית ושטחית. מבט מעמיק יותר בעולם הערבי מבחין גם בשינויים חיוביים: ישראל לא ניצבת בדד במערכת המזרח תיכונית. נקודות המבט במצרים, ירדן, סעודיה, מדינות המפרץ (למעט קטאר), מרוקו ועוד — קואליציית המדינות "המתונות" באזור — אינה שונה מזו של ישראל. למעשה, צמידות האינטרסים בין ישראל וחלק ממדינות ערב אינה חדשה. היא היתה קיימת כבר בעת מלחמת לבנון השנייה ב-2006. מה שהשתנה הוא שמדינות אלה אינן צריכות עוד להסתתר מאחורי רטוריקה מתלהמת אנטי-ישראלית, כדי לפייס את דעת הקהל המקומית או כדי לחזק את הלגיטימציה הרעועה של שליטיהן. מעקב אחר התקשורת הערבית מגלה בה קולות חדשים. הם אינם בודדים, והם לא היו יכולים להישמע לולא היתה להן תמיכה שלטונית או עממית. כך, למשל, האינטלקטואל המצרי מאמון אל-פנדי, הכותב ביומון הערבי החשוב "אל-שרק אל-אוסט", שיוצא לאור בלונדון במימון סעודי, פירסם

לפני ימים אחדים מאמר שכותרתו "לא עוד הסכסוך הישראלי-ערבי". לדעתו, מעורבותן של איראן וטורקיה הפכה את הסכסוך לאזורי, ולא בילטרלי ישראלי-פלסטיני. להתפתחות שלילית זו יש גם היבט חיובי: "אם ישראל רוצה לסגור עסקה גרנדיזית עם הערבים", אומר אל-פנדי, "זה הזמן". זאת משום שמדינות ערב מצויות בעמדת חולשה פוליטית, כתוצאה מהזעזועים באזור, והדבר יוצר מוכנות להסכם כולל. הבעיה, לדידו, טמונה בצד הישראלי. האם, הוא שואל, יכולה ישראל להוציא מתוכה מנהיג נועז, בדומה לסאדאת, שייסע לקהיר או לריאד — אולי אפילו לטהראן — ויחתום על הסכם כולל? "הכדור", הוא מסכם, "נמצא עתה במגרש הישראלי". גם בתקשורת הסעודית נשמעו קולות הקוראים לנטישת המאבק הערבי המזוין נגד ישראל ולהשגת הסכם שלום.

ניתן להתייחס בביטול לקולות אלה, שעדיין אינם יוצרים מסה קריטית בתקשורת הערבית. ואולם, ניתוח מפוכח מראה, כי הופעתם אינה מנותקת מהמציאות שמסביב. לכן, מדיניות ישראלית אפקטיבית צריכה לנוע בשני אפיקים: מהלך מוגבל, בתיווך מצרי, להשגת הסכם עם חמאס שיוביל להודנה זמנית, שתחזיק מעמד אם לצד השני יהיה כדאי לשמרה מסיבות כלכליות; ובמקביל — פתיחת ערוץ מולטיטרלי מול מדינות ערב המתונות, במטרה לקדם שלום ישראלי-פלסטיני עם הרשות ואבו מאזן. המלחמה בעזה הוכיחה, למי שהיה זקוק להוכחה זו, כי אבו מאזן הוא פרטנר להסדר.

לצורך כך, יוזמת השלום הערבית, המצויה על השולחן מאז 2002 ומעולם לא זכתה לתשובה ישראלית פורמלית, יכולה לשמש כן-שילוח לתחילתו של משא ומתן. החמאס לא יוכל להתנגד ליוזמה שתזכה לתמיכת הרשות ומדינות ערב המובילות — מצרים וסעודיה. המלחמה בעזה והאירועים באזור יוצרים אמנם קשיים, אך גם הזדמנות; בהקשר זה ראוי להיזכר בציטוט האלמותי של וינסטון צ'רצ'יל, כי "הפסימי רואה בכל הזדמנות קושי, ואילו האופטימיסט רואה בכל קושי הזדמנות". אמיל חביבי התחכם ודיבר על האופטימיסט, אבל בסיטואציה הנוכחית נראה כי צריך לבחור צד. הכותב הוא פרופסור בחוג ללימודי איסלאם ומזה"ת באוניברסיטה העברית